

3. Η θεωρία του Αριστοτέλη για τη μεσότητα

A1. Ερωτήσεις γνώσης - κατανόησης

1. Σε ποια θεμελιακή θεωρία στηρίζεται ο Αριστοτέλης την ηθική του φιλοσοφία; Να την αναπτύξετε σύντομα.
2. Πώς προσδιορίζει ο Αριστοτέλης την ευδαιμονία σε σχέση με την τελολογική του αντίληψη για τον κόσμο;
3. Πότε μπορεί ο άνθρωπος να γίνει ευτυχισμένος¹, κατά τον Αριστοτέλη; Να αναφέρετε στο πλαίσιο της απάντησής σας και ένα παράδειγμα.
4. Ποια κοινά γνωρίσματα έχει ο άνθρωπος με τα φυτά και τα ζώα και τι τον ξεχωρίζει απ' αυτά; Ποια ιδιαίτερη σημασία έχει αυτό το ξεχωριστό γνώρισμα για τον άνθρωπο;
5. «Ο Αριστοτέλης παρατηρεί ότι ο λόγος από τη φύση του επιδιώκει πάντοτε την ισορροπία, τη συμμετρία» (σχολικό βιβλίο, σ. 88).
Να εξηγήσετε αυτή τη φράση.

¹ Στο σχολικό βιβλίο η λέξη ευδαιμονία θεωρείται ταυτόσημη της λέξης ευτυχία (πρβλ.: «Λέγοντας βέβαια ότι όλες οι δραστηριότητές μας στοχεύουν στην ευδαιμονία μας, ότι οτιδήποτε κάνουμε, το κάνουμε για να γίνουμε ευτυχισμένοι...» σ. 87). Ωστόσο υποστηρίζεται ότι «η λέξη ευδαιμονία συχνά μεταφράζεται ως 'ευτυχία', αλλά αυτό είναι παραπλανητικό. Όταν λέμε για κάποιον ότι είναι ευτυχής, εννοούμε ότι βρίσκεται σε κάποια γενική κατάσταση που του επιτρέπει να χαρεί τη ζωή του, ότι έχει μια ορισμένη αντίληψη για τον κόσμο, ότι είναι ελεύθερος από έγνοιες κ.ο.κ.: κατ' ουσίαν το να λέμε για κάποιον ότι είναι ευτυχής (ακόμη περισσότερο στην περίπτωση που λέμε για κάποιον ότι είναι δυστυχής) σημαίνει ότι λέμε κάτι για την πνευματική ή ψυχολογική του κατάσταση. Λέμε κάτι προσωπικά γι' αυτόν όχι κάτι αναφορικά με τις συνθήκες της ζωής του. Από την άλλη πλευρά ευδαιμονία για τους Έλληνες σήμαινε κάτι διαφορετικό (...) [Όταν έλεγαν για κάποιον] ότι είναι ευδαίμων αναφέρονταν μάλλον στις συνθήκες της ζωής του παρά στην ψυχολογική κατάσταση στην οποία αυτός βρισκόταν στο πλαίσιο αυτών των συνθηκών» (R. C. Cross - A. D. Woolley, *Plato's Republic, A Philosophical Commentary*, MacMillan, ¹⁰1994, σσ. 56-57).

6. Ποια σχέση διακρίνει ο Αριστοτέλης ανάμεσα στην ευδαιμονία και την αρετή;

7. «Στο πεδίο του θάρρους και της αυτοπεποίθησης η ανδρεία βρίσκεται στο μέσον (...) Η υπερβολή στο θάρρος ονομάζεται θρασύτητα. Εκείνος που φοβάται υπερβολικά ή εκείνος που δεν έχει θάρρος καλείται δειλός. Σε σχέση προς τις ηδονές και τις λύπες, όχι ως προς όλες και λιγότερο ως προς τις λύπες, η μεσότητα καλείται σωφροσύνη και η υπερβολή ακολασία. Αυτοί που δεν επιδιώκουν τις ηδονές δεν είναι ευάριθμοι, γι' αυτό και δεν χαρακτηρίζονται με κάποια ιδιαίτερη ονομασία. Ας τους ονομάσουμε αναίσθητους. Η μεσότητα ως προς τα χρήματα, τα οποία δίνει και παίρνει κάποιος, ονομάζεται γενναιοδωρία («ἐλευθεριότης»), η υπερβολή και η έλλειψη σε αυτό το θέμα ασωτία και φιλαργυρία («ἀνελευθερία»). Αλλά αυτά φανερώνουν την υπερβολή και την έλλειψη κατ' αντίθετο μεταξύ τους τρόπο: Ο άσωτος ξοδεύει υπερβολικά και δεν λαμβάνει αρκετά, ενώ ο φιλάργυρος («ἀνελεύθερος») λαμβάνει υπερβολικά χρήματα και δεν ξοδεύει αρκετά».

Αριστοτέλη, Ηθικά Νικομάχεια, II 7, 1107a33-b14,

Με βάση τη θεωρία του Αριστοτέλη για τη μεσότητα, να τιτλοφορήσετε τις τρεις στήλες που ακολουθούν² και να κατατάξετε σε αυτές τις αρετές και τα ελαττώματα που αναφέρονται στο παραπάνω απόσπασμα.

² Υπερβολή, Μεσότητα, Έλλειψη.

A2. Ερωτήσεις σύνθεσης - κρίσης

1. «Επομένως η αρετή είναι ἕξις, η οποία αποκτάται μέσω της βούλησης ἕξις, η οποία υφίσταται ως προς εμάς κατά το μέτρο, που καθορίζεται από το λόγο, σύμφωνα με τη συμπεριφορά ενός φρονίμου ανθρώπου. Βρίσκεται στο μέσο μεταξύ δυο κακών ακροτήτων, από τις οποίες η μία είναι η υπερβολή και η άλλη η ἔλλειψη. Επίσης, ενώ στα πάθη και τις πράξεις η κακία εμφιλοχωρεί, στο να βρίσκεται κανείς άλλοτε από τη μια και άλλοτε από την άλλη πλευρά του πρόποντος, η αρετή βρίσκει και υιοθετεί κάποιο ορθό μέτρο. Γι' αυτό και η αρετή, σε ό,τι αφορά την ουσία της και το νόημα της οντότητάς της, είναι μεσότητα, εφόσον όμως πραγματοποιεί το ἄριστο και κάθε αγαθό, ακρότητα. Πλην όμως δεν επιδέχεται μεσότητα η οποιαδήποτε πράξη και το οποιοδήποτε πάθος. Είναι δυνατόν να συμβεί, ώστε το όνομα κάποιας πράξης ή κάποιου πάθους να υποβάλει κάποια ιδέα της φανυλότητας, λ.χ. η χαιρεκακία, η αναισχυντία, ο φθόνος και ως προς τις πράξεις η μοιχεία, η κλοπή, ο φόνος. Όλα αυτά και τα παρόμοια κατακρίνονται, διότι είναι κακές πράξεις αυτές καθεαυτές και όχι επειδή είναι υπερβολή ή ἔλλειψη. Ως προς αυτές ουδέποτε βρίσκεται κανείς στην ορθή, ευθεία οδό, αλλά πάντοτε αμαρτάνει. Όσον αφορά σε αυτές τις πράξεις, δεν τίθεται ζήτημα του να γνωρίζει κανείς, εάν πράττει το καλό ή το κακό, δεν ρωτάμε ως προς ποια, ούτε πώς διαπράττει κανείς τη μοιχεία. Το γεγονός και μόνο ότι εκτελεί τη μία ή την άλλη από αυτές τις πράξεις, αποτελεί ήδη αμάρτημα. Θα ήταν το ίδιο σαν να ήθελε κανείς να ισχυρισθεί ότι στο να είναι κανείς άδικος, δειλός ή ακόλαστος, υπάρχει μεσότητα και υπερβολή και ἔλλειψη. Με αυτή την έννοια, θα υπήρχε στην υπερβολή και την ἔλλειψη μια μεσότητα, όπως και μία υπερβολή της υπερβολής και μια ἔλλειψη της ἔλλειψης. Αλλά καθώς ακριβώς η σωφροσύνη και η ανδρεία δεν επιδέχονται ούτε υπερβολή ούτε ἔλλειψη, διότι η μεσότητα αποτελεί εν προκειμένω μιαν ακρότητα, έτσι και τα πάθη δεν επιδέχονται ούτε μεσότητα, ούτε υπερβολή, ούτε ἔλλειψη, διότι αυτός που παραδίδεται σε αυτά εκτελεί κάθε φορά μια κακή πράξη. Εν συντομία ούτε η υπερβολή ούτε η ἔλλειψη επιδέχονται μεσότητα, ούτε η μεσότητα υπερβολή ή ἔλλειψη».

Αριστοτέλης, Ηθικά Νικομάχεια, II 6, 1106b15-1107a27,
μετάφραση Ανδρ. Δαλέζιου, μεταγλωττισμένη στη δημοτική

Αφού μελετήσετε το παραπάνω απόσπασμα, να απαντήσετε σε δύο από τα ερωτήματα που ακολουθούν:

- α) Ποια αντίληψη εκφράζει ο Αριστοτέλης για τη φύση της αρετής³;
- β) Πώς αντιμετωπίζει την αντίρρηση, που θα μπορούσε να φέρει κανείς στη θεωρία του, ότι ο κανόνας της επιλογής του μέσου ανάμεσα σε δύο άκρα δεν μπορεί να εφαρμοστεί σε ορισμένες περιπτώσεις;
- γ) Θεωρείτε πειστική την απάντησή του;
- δ) Να αναπτύξετε ένα σύντομο δικό σας προβληματισμό για τη φύση της αρετής.

2. «Πότε μπορούμε να πούμε ότι οι πράξεις μας έγιναν σωστά έτσι ώστε να μας κάνουν ευτυχισμένους;» (σχολικό βιβλίο, σ. 88).

Ποια απάντηση δίνει ο Αριστοτέλης στο πιο πάνω ερώτημα; Να την παρουσιάσετε συνοπτικά και παράλληλα να διατυπώσετε τη δική σας κριτική άποψη.

3. Να ανασυνθέσετε την άποψη του Αριστοτέλη για τη θεωρία της μεσότητας και να αποτιμήσετε αυτή τη θεωρία.

4. Αφού μελετήσετε τη θεωρία του Αριστοτέλη για την αρετή, να απαντήσετε στα παρακάτω ερωτήματα:

- α) Ποιος είναι ο ρόλος του λόγου στην επίτευξη της αρετής;
- β) Πότε ονομάζουμε μια πράξη ηθική και ενάρετη;
- γ) Πώς κρίνετε τις απόψεις του Αριστοτέλη;

5. Η αρετή, κατά τον Αριστοτέλη, στοχεύει:

- α) στην ευδαιμονία
- β) στην ενέργεια της ψυχής
- γ) στην ισορροπία και συμμετρία
- δ) στην ακρότητα
- ε) στην ευχαρίστηση

στ) στο μέσον

Να αιτιολογήσετε την επιλογή σας.

³ Βλ. και Αρχαία Ελληνικά, Φιλοσοφικός Λόγος, Πλάτων - Αριστοτέλης, Γ' τάξη Ενιαίου Λυκείου (θεωρητική κατεύθυνση), Ο.Ε.Β.Δ., 1999, σσ. 175-176.

6. Τι είναι πιο δύσκολο για τον άνθρωπο: Να πράττει σύμφωνα με την αρχή της μεσότητας ή να καταφεύγει στις ακρότητες της υπερβολής και της έλλειψης; Να παρουσιάσετε τις απόψεις σας και να τις αιτιολογήσετε.

B. Συνοδευτικά κείμενα

1.

- ***Η αρετή ως έλλογη δραστηριότητα.***

Όπως στα φυτά η τροφική ψυχή αποτελεί ζωτική δραστηριότητα που τα φέρνει στην ωραιότητα του άνθους τους και όπως η ψυχή των ζώων εκφράζεται με τις δραστηριότητες της αίσθησης, της όρεξης και της ζωντάνιας προκειμένου να πραγματοποιηθεί έτσι και στον άνθρωπο, η ευδαιμονία (που αποτελεί επαρκή μαρτυρία, πως τούτη η δραστηριότητα ιδιάζει στον άνθρωπο) σχετίζεται με την έλλογη (ενάρετη) δραστηριότητα της ψυχής. Η λειτουργία της ύψιστης φύσης του ανθρώπου, η λογική ψυχή του, είναι τούτος να ζει μιαν εύτακτη ζωή. Κατ' αυτήν, κάθε πλευρά του ανθρώπου ανταποκρίνεται στις έλλογες εντολές του, με την έννοια ότι η κατώτερη φύση του συμπεριφέρεται σε συμφωνία προς τον λόγο. Έτσι, η αρετή περιλαμβάνει στην ουσία τη χρήση των ικανοτήτων του ανθρώπου να ενεργεί με σκοπό, σε συμφωνία με τη διανοητική του αντίληψη. Αρετή σημαίνει την εφαρμογή της σκέψης πάνω σε πρακτικές καταστάσεις και με συγκεκριμένες ενέργειες. Συνεπώς, η αρετή εξαρτάται τόσο από την κατοχή όσο και από την πρακτική άσκηση της διάνοιας, ώστε η έλλογη ζωή του ατόμου να γίνει ο συνηθισμένος τρόπος συμπεριφοράς του, το χαρακτηριστικό του γνώρισμα ή η διάθεσή του.

Γ. Σαχακιάν, ό.π., σ. 146

2.

- ***Η αρχή της μεσότητας.***

Μολονότι η ορθή πράξη είναι πάντοτε ενάρετη, η απλή και μεμονωμένη ενέργεια της ορθής πράξης δεν καθιστά τον άνθρωπο ενάρετο. Όταν η ορθή ενέργεια πραγματοποιείται τακτικώς, μέχρις

όπου ενσωματωθεί στην προσωπικότητα ως συνήθεια, τότε είναι που παράγεται αρετή. Η ενάρετη ή η ορθή πράξη είναι ένα μέσο ανάμεσα σε δυο ακρότητες. Ο Αριστοτέλης εμμόνως απαιτεί τη μεσότητα σε όλα τα πράγματα, επειδή η υπερβολή της πράξης είναι ανήθικη ή κακή. Οι ακρότητες είναι πάντοτε κακές, είτε πρόκειται για ακρότητα έλλειψης ή για ακρότητα πλησμονής. Η αρετή βρίσκεται ανάμεσα στις δυο ακρότητες. Όταν κανείς δεν μπορεί να κρατηθεί στο νεκρό σημείο του μέσου, τότε τον συμβουλεύει να κλίνει προς την πλευρά του λιγότερο κακού, να διαλέξει το μικρότερο από τα δύο κακά. Πάντοτε η μία ακραία εκλογή θα είναι λιγότερο κακή από την αντίθετή της - για παράδειγμα, αν η αρετή είναι η ανδρεία και τα δύο άκρα είναι η δειλία και το θράσος καλύτερα θα είναι να επιλέξει κανείς τη δειλία παρά το θράσος, αν επί του παρόντος, η ιδεώδης αρετή, η ανδρεία, είναι αδύνατη. Κάθε αληθινή αρετή, ως το μέσον ανάμεσα στα δύο άκρα, αναγκάζει τον άνθρωπο να ζει σε αρμονία με το λόγο, να ζει μία έλλογη ζωή. Η μέση, η ορθή πράξη, σημαίνει να πράττεις το ορθό στο ορθό πρόσωπο, στον ορθό χρόνο, στην ορθή έκταση, με τον ορθό σκοπό και με τον ορθό τρόπο. Έτσι, το να πράττεις ορθά δεν βρίσκεται μέσα στις δυνατότητες του καθενός, παρά μόνο σ' αυτόν που είναι προικισμένος με τη γνώση και ικανότητα να πραγματοποιήσει την ορθή εκλογή και να ανακαλύψει την αλήθεια - όπως ακριβώς δεν μπορούμε να περιμένουμε από τον καθένα να βρει το ακριβές κέντρο ενός κύκλου.

ό.π., σσ. 147-148